

Tomaszewski, Jerzy

„Od dějinách a politice. Janu Křenovik k sedmdesátinám”, uspořádali Jiří Pešek a Oldřich Tůma, Ústi nad Labem 2001 :
[recenzja]

Przełąd Historyczny 93/2, 263-264

2002

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

O dějinách a politice. Janu Křenovi k sedmdesátinám

Jan Křen jest zapewne najbardziej znany dzięki swym pracom poświęconym stosunkom czesko-niemieckim w XIX i XX w., publikowanym do 1969 r. w kraju, następnie za granicą (zwłaszcza w Niemczech), gdy ich autor pracował jako robotnik, a od przeszło dziesięciu lat znowu w kraju. Jego zainteresowania obejmują jednak znacznie szerszy krąg zagadnień, czego wyrazem jest m.in. podjęcie wraz z zespołem młodych historyków w Pradze pracy nad syntezą dziejów Europy Środkowej w XIX i XX w. Dyskusja nad bliskim ukończenia maszynopisem tego dzieła odbyła się w grudniu 2001 r. na Uniwersytecie Karola, wkrótce po opublikowaniu recenzowanego tutaj zbioru artykułów.

Książka składa się z krótkiego wstępu pióra wydawców tomu oraz dwunastu artykułów uporządkowanych w trzech częściach, po cztery w każdej. Pierwsza z nich dotyczy zagadnień szeroko rozumianej historii politycznej, druga — problematyki stosunków czesko-niemieckich, trzecia zaś przeszłości i współczesności historiografii, nie tylko czeskiej. Większość artykułów dotyczy albo wyłącznie dziejów najnowszych, albo przynajmniej z nimi się łączy.

Część pierwszą rozpoczyna artykuł „Była także niezależna Szkocja” (Lenka Rovná, „Bylo i samostatné Skótsko”). Przedmiotem jego jest droga Szkocji od niezależności, przez włączenie do Zjednoczonego Królestwa do współczesnego ustroju autonomicznego. Następny artykuł to „Zmiany personalne w dowództwie armii czeskosłowackiej w 1933 r.” (Pavel Šrámek, „Personální změny ve vedení československé armády v roce 1933”). Autor analizuje w nim przyczyny istotnych zmian na stanowiskach kierowniczych armii (warto zaznaczyć, że zmiany te wywołały wówczas duże zainteresowanie i pozytywne oceny polskich dyplomatów), a także ukazuje kulisy decyzji dotyczących poszczególnych osób. Związły artykuł „Kilka uwag dotyczących upadku systemu komunistycznego w Czechosłowacji w kontekście środkowowschodnioeuropejskim” (Oldřich Tma, „Kilka poznámek ke kolapsu komunistického režimu v československu a jeho východoevropskému kontextu”) uzasadnia tezę, że „nie istnieje tak znaczna różnica między Czechosłowacją i NRD z jednej strony a Polską i Węgrami z drugiej i ogólnie rzecz biorąc przebieg upadku systemów komunistycznych wykazuje więcej podobieństw niż różnic” (s. 37). Argumentacja wydaje się przekonująca, zaś Tma zwraca uwagę na pomijane często zmiany, które — wbrew pozorom — rozpoczęły się w Czechosłowacji już przed 1989 r., a były wyraźne zwłaszcza od początku 1987 r. Ostatni artykuł tej części, „Perspektywy demokracji w Europie środkowej” (Michal Kubát, „Perspektyvy demokracie ve střední Evropě”), zajmuje się analizą przeszkód, które stoją na drodze konsolidacji systemów demokratycznych po upadku komunizmu. Zwraca przy tym uwagę na trudności napotymane przez Polskę, wykorzystując dorobek polskich badaczy.

Część drugą otwiera artykuł „Dążenia Niemców w Ústí nad Labem do emancypacji kulturalnej na przełomie XIX i XX wieku” (Kristina Kaiserová, „Snahy ústeckých Němců o kulturní emancipaci na konci 19. a na počátku 20. století”). Autorka przedstawia w nim znaczenie niemieckiej wystawy rzemiosła, przemysłu i rolnictwa w 1903 r. oraz budowy i uruchomienia nowej, wielkiej biblioteki miejskiej w tym mieście. Drugi z kolei artykuł „Od Wełtawy do Neckaru. Akademické peregrinace między uniwersytetami w Pradze i Heidelbergu w ciągu sześciu stuleci” (Miroslav Kunšát, „Od Vltavy do Neckaru. Akademická peregrinace mezi pražskou a heilderberskou univerzitou v průběhu šesti staletí”) omawia kontakty między obu uniwersytetami, zwłaszcza wędrówki uczonych, w pewnej mierze także studentów. Kontakty znacznie osłabły po dojściu Hitlera do władzy, przerwane zostały po drugiej wojnie światowej i nawiązane ponownie dopiero w 1986 r. Niewielki, ale godny uwagi przyczynek „Praska kariéra Theodora Oberländera” (Alena Mišková, „Pražská kariéra Theodora Oberländera”) zawiera dwa dokumenty niemieckie ze zbiorów czeskich, które ukazują postać Oberländera w świetle nieco odmiennym od tego, który znamy z publikacji w Polsce i w Czechosłowacji. Ostatnia pozycja tej części przedstawia „Perspektywy narodowej identyfikacji Niemców sudeckich” (Francis D. Raška, „Perspectives on the National Identity of the Sudeten Germans”). Autor ukazuje postawy narodowe Niemców zamieszkujących Czechy i Morawy w XIX i pierwszej połowie XX w., oraz ewolucję stosunku Czechów do nich. Autor zastanawia się nad przyczynami konfliktu i krytycznie analizuje wysiedlenie Niemców sudeckich z Republiki po 1944 r., dochodząc do wniosku, że było to uzasadnione, przyniosło korzyści polityczne, a zarazem wyrządziło szkody gospodarcze.

Wymienione artykuły przynoszą sporo godnego uwagi materiału i zawierają interesujące wnioski dotyczące dyskusyjnych problemów, ale z największym zainteresowaniem czytałem część trzecią, ostatnią. Rozpoczyna ją artykuł „Kto panuje nad przeszłością, panuje także nad współczesnością? Spory metodologiczne w polskiej historiografii 1945–1948” (Ji í V y k o u k a l, „Kdo ovládá minulost, ovládá i p řítomnost? Metodologické spory v polské historiografii let 1945–1948”). Autor doskonale orientuje się nie tylko w publikacjach na łamach polskich czasopism fachowych, ale także w tych, które były zamieszczane w tygodnikach. Na szczególną uwagę zasługuje tu analiza polemik na wrocławskim zjeździe historyków jesienią 1948 r. Vykoukal wykorzystał przy tym, co zasługuje na podkreślenie, niepublikowane materiały przechowywane w Archiwum Polskiej Akademii Nauk. Artykuł ukazuje żywy ruch intelektualny wśród polskich historyków (pomimo zapoczątkowanych w tych latach ingerencji politycznych w swobodę wypowiedzi) dochodząc do wniosku, że pozornie tylko najważniejszym problemem było wówczas starcie „marksistów” z „tradycjonalistami”, natomiast centrum dyskusji stanowiła w rzeczywistości kontynuacja debat zapoczątkowanych jeszcze przed 1914 r. i związanych z problematyką najbardziej jasno ukazaną przez Marcelego Handelsmana. W powojennych dyskusjach brali zresztą wybitny udział jego uczniowie. Następny artykuł omawia „Spór o książkę Fritza Fischera »Der Griff nach der Weltmacht« i jego czeska recepcja” (Ji í P e š e k, „Spór o knihu Fritza Fischera »Der Griff nach der Weltmacht« a jeho česká recepcie”). Autor dochodzi do wniosku, że książka oraz dyskusja, którą wywołała miały zasadnicze znaczenie dla przemian niemieckiej historiografii. Natomiast dość krytycznie ocenia recepcję tej dyskusji przez czeską historiografię. Jedną z przyczyn było to, że niektórzy tylko młodzi badacze mieli możliwość zapoznania się z publikacjami podczas pobytu w Niemczech. Następny artykuł tej części poświęcony jest problemom krajowym: „Kontynuacja i brak kontynuacji czeskiej nauki historycznej” (Martin N o d l, „Kontinuita a diskontinuita české historické v ědy”). Autor nader krytycznie spogląda na sytuację nauk historycznych w Czechach, zwracając uwagę zwłaszcza na kontynuację rozwiązań instytucjonalnych, finansowych i innych ukształtowanych przed 1989 r. i w znacznej mierze nie poddanych reformom. Książkę zamyka przejrzysty i solidnie opracowany artykuł „David Irving i »kłamstwo oświęcimskie«” (Pavel Z e m a n, „David Irving a »osvětimská lež«”). Zeman przedstawia w nim ewolucję tzw. rewizjonizmu dotyczącego Zagłady i rolę Irvinga (włącznie ze sławnym, przegranym przez niego procesem). Stwierdza pod koniec, że w Czechach publikuje się przekłady wielu książek tego historyka i konkluduje: „w Czechach przebiega, przy spokojnej obserwacji historyków, rewizja historii drugiej wojny światowej, która ma przy tym znaczne powodzenie u czytelników. Natomiast do dziś nie została przełożona na język czeski żadna (!) z wielkich przeglądowych prac światowej historiografii o tragedii Żydów europejskich w dwudziestym wieku. W związku z tym należy sobie postawić pytanie, jakie miejsce zajmuje Zagłada w zbiorowej pamięci społeczeństwa czeskiego?” (s. 231). Sądzę, że analogiczne pytanie można postawić w Polsce, tym bardziej że niektóre książki Irvinga zostały u nas nobilitowane przez wstępy poważnych uczonych.

Brakuje mi w tej wartościowej książce jednej, ale istotnej pozycji: biografii Jana K ena oraz bibliografii jego publikacji, choćby tylko tych ważniejszych.

*Jerzy Tomaszewski
Uniwersytet Warszawski
Instytut Historyczny*